

käima kahel korral Mannerheimiga kohtumas? Esimest korda olevat Ribbentrop saabunud täiesti ootamatult Soome Mannerheimi Rootsis asuva usaldusmehe B. saatel 17. juulil. Ta tutvustanud peaminister R. Rytile kurjaenustavat 1939. aasta 15. oktoobri kokkulepet, millest Mannerheimi oli informeeritud juba märtsi algul. Peaminister oli mõistagi nõrduinud, et Mannerheim valitsuse seljataga Berliiniga suhtles. Ryti selgitas Ribbentropile, et Soome ei saa osaleda sõjategevuses NSV Liidu vastu. Juhul, kui viimane tungib kallale Soomele, võtab Soome igasuguse abi vastu.

Pärast Molotovi visiiti Berliini olevat J. Veltjens saadetud järjekordselt Helsingisse Moskva nõudlustest informeerima ja Soome juhtkonda rahustama. Lisaks olevat Ribbentrop ise taas ootamatult Helsingi jõudnud. Nõupidamisel 14. detsembril 1940 Mannerheimi, Ryti ja Tanneriga olevat Ribbentrop rõhutanud Hitleri otsust Soomet NSV Liidu poolt ähvardava ohu eest kaitsta. Saksamaal ei olevat Soome suhtes muid soove, kui võimalust lubada Põhja-Norrast puhkusele sõitvad sõjaväelased läbi Soome territooriumi.

Tähelepanu väärrib E. Hautamäki teoses leiduv väide, et juba 23. juulil 1940 soovitas Ribbentrop Mannerheimile saata sõjaväeline delegatsioon Berliini, et lähemalt arutada soomlaste poolt juba varem esitatud soovi sõjavarustuse saamiseks. Lähemad kontaktid Soome kindralstaabi ja Saksa väejuhatuse vahel kujunesid 1940. aasta lõpul ja 1941. aasta algul.

Nagu eelnevast selgub, põhjustab E. Hautamäki teos ajaloo huvilistele tõsist peamurdmist. Mõnda väidet ei saa uskuda, mõne puhul ei ole kerge otsustada, mis on usaldusväärne ja mis kuulub desinformatsiooni, kuulduste või oletuste valdkonda. Teosele lisatud kõrgema sõjakooli professori Kent Zetterbergi saatesõnas viidatakse, et kuigi raamatus on palju hüpoteetilisi seisukohti, on võimalik, et need peavad siiski paika ning et tegemist on tähelepanu vääriva teosega.

Igal juhul tuleb huviga oodata teose teise osa ilmumist, kus peateemaks on ilmselt Jätкусõjaga seotud asjaolud. Küllap on teises köites pikemalt juttu ka väidetavast Mannerheimi raadioühendusest Gregori, Luci ja Irinaga, kes polnud Soome või mõne teise riigi agendid, vaid edastasid Moskva juhtkonnalt saadud informatsiooni. Niisiis, raadiomäng "Emil-S/tali/n"!

Heino Arumäe

Kommunismi üleilmne hukkamõist Bulgaaria moodi

Vassili Stanilov (ed.). The international condemnation of communism: The Bulgarian perspective. Literature workshop, Sofia, 2004.

Kommunismi üleilmne hukkamõist on viimasel ajal olnud kõne all üha sagedamini ja see on eelkõige seotud Ida-Euroopa astumisega Euroopa Liitu. Hukkamõistu pooldajatele on mõistagi eeskujuks kiire lõpparve natsismiga Nürnbergis, mis oli võimalik hitlerliku Saksamaa täiesti selge hävingu tõttu. Kuigi ka kommunismi põhjaminek oli paljudele ootamatu ja kiire, polnud see kunagi lõplik. Pea kõigis riikides, milles kommunistlik riigikord on valitsenud, on ikka ja jälle kogetud kommunistlikke restauratsioone. Eriti on see paika pidanud Oxfordi ajaloolase Richard Cramptoni hinnangul "maise ja mõnevõrra flegmaatilise iseloomuga keskmise bulgaarlase" puhul (Richard Crampton. A Short History of Modern Bulgaria. Cambridge University Press, Cambridge, 1987), kellele kiired ja pöördelised ühiskondlikud muutused on olnud vastukarva.

Nii erinebki kommunismi üleilmne hukkamõist Nürnbergist selle poolest, et see toimub tasahilju ja tükikaupa. Minu käes olev raamat "Vassili Stanilov (ed.). The international condemnation of communism: The Bulgarian perspective. Literature workshop, Sofia, 2004" on kommunismi Bulgaaria tüki ettevõtmine ning temale hinnangu andmine bulgaarlaste poolt 24.–26. septembril 2004 Bulgaarias Koprivštitsas peetud seminaril.

Sissejuhatuses kirjutab kirjanik, lavastaja ja ajakirjanik Vassili Stanilov, kuidas George Orwelli kirjeldused raamatus "1984" elanikest totalitaarse režiimi all tekitasid tolleaegsetes bulgaarlastes, kes Orwelli lugeda said, kadedust. Stanilovi sõnul polnud Orwelli kirjeldused sugugi tõepärased, pigem eksitavad, ja seepärast oli vajalik kutsuda kokku Bulgaaria intellektuaalid, et anda kommunistlikule režiimile parem seletus.

Järgneb kirjanik Hristo Tröanski ülevaade kommunistide "pärtilöö veresaunast" 1944.

aastal. Hristo Troanski arvates on kommunism “kadeduse ideoloogia” [14]. Seepärast tabaski 1944. aasta septembris riigipöörde järel kommunistide vägivald eelkõige neid, kellelt oli midagi ära võtta [15]. Troanski tsiteerib Šveitsi Nationalzeitungi ja Svenska Dagebladeti korrespondenti Wolfgang Bretholzi, kes riigipöörde päevil Bulgaarias ringi reisis: “See, mida ma nägin ja sain teada väikestes linnades ja külates, näitas mulle, et Bulgaaria kommunistide ja Nõukogude okupatsioonivõimude türannia oli levinud üle riigi. Vägivald oli suunatud peamiselt nende inimeste pihta, kellelt oli midagi ära võtta – vabrikute ja ettevõtete, valduste ja maade, majade, töökodade ja väikeste ettevõtete omanikud. Iga vähegi jõukam bulgaarlane nimetati kollaborandiks või fašistik, ja kui ta osutas vähegi vastupanu, viidi ta minema või lasti kohapeal maha.” [22]

Hristo Troanski kirjeldab lähemalt, milline kommunistide vägivald oli. Selgub, et tapmised kommunistliku pöörde järel olid idamaiselt metsikud ja piinarikkad: poodi, raiuti tükkideks, nüliti nahk maha, põletati elusalt, lükati järsakut alla jne. Ei jää kahtlust, et metsikud tapmised olidki kommunistide eesmärgiks, ning selle kinnituseks on tsiteeritud Traicho Kostovi telegramme Moskvasse Georgi Dimitrovile. 14. septembril teatas Kostov: “Revolutsiooni esimestel päevadel õiendasime arveid kõige vihasemate vaenlastega, kes meie kätte langesid.” 19. septembril saatis Dimitrov vastuseks: “Bulgaaria šovinismi, natsionalismi ja antikommunismi tuleb põletada tulipunase triikrauga.”

Edasi arutatakse kogumikus, kui palju võis terrori ohvreid olla. Selgub, et on äärmiselt raske ligikaudsetki arvu kindlaks teha. 6. oktoobril 1944 jõustus küll rahvatribunalide seadus, mis lõpetas täiesti illegaalsed hukkamised rahvamiilitsa poolt, kuid tegelikult ei olnud võimalik terrorit peatada. Pealegi, partei kõrgem juhtkond ei soovinud seda. [26] 30. novembril avastas Briti esindaja Liitlaste Kontrollkomisjonis kindral Walter Oxley jahilkäigul metsas kolmekümne ühe “kadunud isiku” surnukehad. Tapjad ei olnud isegi võtnud vaevaks laipu maha matta.

Toonase siseministri ja hilisema peaministri Anton Jugovi aruanne 16. novembril 1944 hindas arreteeritute arvuks 28 630, neist 10 000 jäeti rahvakohtute lahendamata, u. 18 000 tapeti. 1945. aasta lõpus teatas Jugov, et igas külas tapeti 1944. aastal 3–5–6 inimest. Arvestades, et Bulgaarias on 4419 küla ja 237 linna, ning kui võtame aluseks, et tapeti keskmiselt 3 inimest igas külas, ulatub ohvrite arv 13 257-ni. Nelja

tapetu korral tõuseb tapetute arv 17 678-ni, aga siin pole arvestatud linnu. Eriti pealinnas Sofias tehti “korralik” puhastus just intelligentsi hulgas, kes oleks võinud uut režiimi ohustada. Dinyu Charlanovi hinnangul oli ohvrite arv kokku 30 000.

Kogumiku järgmises artiklis hindab Sofia Uue Ülikooli moodsa ajaloo professor Plamen Tsvetkov ohvrite arvuks 25 000 kuni 30 000. Tapeti just Bulgaaria poliitiline, kultuuriline ja majanduslik eliit.

Plamen Tsvetkov lükkab ümber väite, nagu oleks 9. septembril 1944 toimunud mingisugune revolutsioon. Tema hinnangul oli 9. september eriline selles mõttes, et kommunistide tapetud 30 000 inimesest kaotas elu just sel päeval kõige rohkem. Olulisem tähis Bulgaaria ajaloos oli 5. september, kui Nõukogude Liit kuulutas Bulgaariale sõja. Olevat raske pidada revolutsiooniks, kui võõrokupatsiooni tingimustes tungivad mõned kommunistid sisse kaitseministeeriumi, mille ukseid avab vastaspoolele üle läinud kaitseminister Ivan Marinov, et riigipöörjad saaksid valitsuse välja kuulutada. Pealegi polnud kommunistide – “relvastatud kommunistlike terroristide” – koguarv mitte rohkem kui 800 kuni 1000.

Järgmise artikli autor Hristo Hristov on süstemaatilisem kui eelmised kirjutajad. Nentides, et siiani pole Bulgaarias olnud kommunistliku režiimi süstemaatilist uurimist, püüab ta kategoriseerida kommunismi kuritegusid. Ta jagab need kolmeks: 1) kuriteod indiviidide vastu, 2) kohtulikud ja administratiivsed repressioonid ning 3) kuriteod, mis on seotud riigireetmise, riikliku terrorismi ning osalusega interventsioonides teiste riikide vastu.

Jätan siin esimese kategooria vahele, sest sellest oli eespool juba juttu, ning lähen kohe teise jaotuse juurde. Esimeste kuude roimadele pärast 9. septembrit 1944 anti seaduslik alus nn. rahvakohtute seadusega 6. oktoobril 1944. Rahvakohtud töötasid 19. novembrist 1944 aprilli lõpuni 1945, süüdistusi esitati 21 024 inimese vastu, 131 kohtuprotsessiil langetati 10 897 otsust, surmaotsuseid langetati 2730. Tapeti enamik ministreid ja parlamendiliikmeid, kes olid olnud ametis aastail 1941–1944. On täiesti selge, et rahvakohtud ei tähendanud erapooletut kohtumõistmist, sest kohtunikke määrasid nn. rahvarinde kohalikud komiteed ning justiitsminister. Seepärast on Bulgaaria Ülemkohus enamiku otsuseid aastatel 1993–1998 tühistanud.

Kohtuliku ja administratiivse terrori alla mahuvad paljud poliitilised protsessid, mida kom-

munistlik režiim teostas opositsioonipoliitikute vastu, ning puhastused riigiparaadis, armees, kirikus ja mujal poliitilistel motiividel. Opositsioonipoliitik Nikola Petkovi juhtum on näide juriidilisest ja administratiivsest repressioonist. 1947. aasta juunis võeti talt parlamendiliikme puutumatus, ta arreteeriti augustis, mõisteti surma ja poodi 23. septembril 1947. Petkovi justiitsmõrv vaigistas viimsegi opositsiooni. Repressioone rakendati ka õigeusu kiriku vastu: 1952. aastal mõisteti 54 preestrit süüdi spionaažis, 4 kirikumeest hukati.

Bulgaaria kommunistliku partei järglane Bulgaaria Sotsialistlik Partei pole teinud ajaloost järeldusi ega vabandanud. Kohtuprotsesse on umbes kümne aasta jooksul saboteeritud viitega kuritegude aegumisele, mis mõrva puhul on naeruväärne ja pealegi anakronistlik. Idee, et mõrv on aeguv kuritegu, on üle võetud Nõukogude Liidu kriminaalõigusest.

Riigireetmise peatüki alla kuuluvad Todor Živkovi (BKP peasekretär 1954–1989) kaks ettepanekut Bulgaaria astumisest Nõukogude Liidu 16. vabariigiks. Esimene kord tehti ettepanek Hruštšovile 1963. aastal ja teine kord 1973. aastal Brežnevile. Nõukogude Liidu osaks saamist arutas Bulgaaria KP KK 4. novembril 1963 ning raamatus ära toodud vestluse protokollist võib lugeda, kui heaks mõtteks seda peeti. Hristo Hristov kirjutab, et Hruštšov ütles Živkovile ära, sest see toovad Kremlile rahvusvahelist olukorda arvestades rohkem halba kui head. Živkov olevat käinud peale ka Brežnevile ning hiljem isegi Gorbatsšovile. Kommunistliku partei kõrgema juhtkonna riigireetmist pole Bulgaaria kohtud senini arutanud.

Samuti pole antud hinnangut Bulgaaria toetusele terroristlikele organisatsioonidele relvade, raha, koolituse ja muuga. Poliitbüroo salajaste otsustega anti “abi” Alžeeria, Kuuba, Süüria, Jeemeni, Kongo, Zimbabwe, Venezuela, Guatemala, Angola, Mosambiigi, Laose, Liibani, Iraagi, Jordaania jt. riikide terroristidele. 1992. aastal süüdistas Bulgaaria peaprokurör 22 kompartei keskkomitee liiget, sealhulgas endist peaministrit Andrei Loukanovit ja Bulgaaria Sotsialistliku Partei endist juhti Alexander Lilovit, salajase abi andmises terroristidele 240 miljoni Bulgaaria levi ulatuses. Ent 1990. aastate lõpus võeti süüdistused tagasi ning Loukanov isegi võitis postuumselt Bulgaaria riiki Strasbourgis Euroopa kohtus, kuhu ta oli andnud sisse kaebuse. Ühtegi inimest pole süüdi mõistetud, kuigi siseministeeriumi arhiivid tõendavad, et Bulgaaria režiim näiteks varjas oma riigis esiter-

rorist Carlos Ramirez Sanchezit e. Šaakalit.

Lugedes bulgaarlaste endi katset Bulgaaria nurga alt kommunismi rahvusvaheliselt hukka mõista, näib Eesti olukord lootusrikkam, kui ta mõnikord tundub. Riigikogu on võtnud vastu avalduse kommunistliku režiimi kuritegelikkusest ning meil on kohtu alla antud repressioonide teostajaid inimsusevastaste kuritegude süüdistusega. Midagi sellist pole Bulgaarias toimunud. Eestis prooviti ette võtta ka palju otsustavamad riigiparaadi puhastused kommunistidest “plats puhtaks!” loosungi all. Bulgaarias pole suudetud takistada endiste julgeolekutöötajate pääsu riigiametisse ning nüüd isegi NATO dokumentide juurde. Veelgi enam, Bulgaarias on kommunistlik partei säilitanud oma positsioonid ka poliitikas uue nime – Bulgaaria Sotsialistlik Partei – all. Esimesed vabad valimised Bulgaaria ajaloos 1990. aastal võitsid kommunistid Andrei Loukanovi juhtimisel ning paradoksaalselt moodustas esimene täielikult punase valitsuse, sest aastail 1944–1990 tuli kommunistidel kasutada fassaadina krüptokommunistlikke parteisid.

Käesoleva teose põhjal võib oletada, et Bulgaarias pole punase aja uurimisega jõutud nii kaugele kui Eestis. Näib, et Bulgaarias ei tegeldagi selle ajaloopeatükiga süstemaatiliselt. Kuidas muidu seletada, et tuumakamad artiklid on kirjutatud kirjanike ja ajakirjanike, mitte ajaloolaste poolt. Pealegi, kommunismi rahvusvahelise hukkamõistu ettevõtmine, mille kohta kõnesolevast kogumikust võime lugeda, on toimunud üksikute “valgustatud” kodanike initsiatiivil ja välismaiste fondide toel nn. hoogtöö vormis. Seepärast on jäänud teoreetiline põhjendus nõrgaks. Minu arvates pole hästi teadvustatud, mida on tulnud hukka mõistma ning milliseid seaduslikke vahendeid selliseks hukkamõistuks tarvitada. Jääb ebaselgeks, kas tahetakse hukka mõista kommunismi üldiselt – sest see olevat “kadeduse ideoloogia” – või Bulgaaria kommunismi kitsamalt. Kui tahe-takse anda hinnangut kogu kommunistlikule liikumisele, kas piisab siis selleks Bulgaaria versiooni uurimisest ja seisukoha kujundamisest? Mina vastust ei tea ega saa teada ka seda teost lugedes.

Kaarel Piirimäe